

ПИСАТЕЛЯТ КАРБОНАР СИЛВИО ПЕЛИКО И РЕЦЕПЦИЯТА НА ТВОРЧЕСТВОТО МУ В БЪЛГАРИЯ

Бойка Илиева

*Югозападен университет „Неофит Рилски“, България
Институт за литература,
Българска академия на науките, България*

THE CARBONARI WRITER SILVIO PELLICO AND THE RECEPTION OF HIS WORK IN BULGARIA

Boyka Ilieva

*South-West University “Neofit Rilski”, Bulgaria
Institute for Literature, Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria*

Abstract: The text examines the political and literary biography of the Italian writer and Carbonari member Silvio Pellico within the context of the cultural and ideological processes of the first half of the 19th century. Particular emphasis is placed on the reception of his work in Bulgaria, traced through translations, critical responses, and interpretative practices from the National Revival period to the beginning of the 20th century. The analysis explores the patterns of literary transfer, the role of moral-religious and patriotic discourse, and Pellico's position in Bulgarian cultural memory. Moreover, the study elucidates the mechanisms of cultural transfer and highlights Pellico's contribution to the formation of value systems associated with freedom, suffering, and Christian ethics in the Bulgarian Revival and post-Revival context.

Keywords: Silvio Pellico, Carboneria, Bulgarian Revival, literary reception, prison memoirs, literary influences

Фигурата на Силвио Пелико заема особено място в културната и политическата история на Италия през първата половина на XIX век, тъй като съчетава в себе си ролите на писател, обществен деец и символ на морална съпротива срещу политическото насилие. Свързан с кръга на сп. „Кончилиаторе“ (*Il Conciliatore*, на бълг. „помирител“) и с карбонарското движение, той става свидетел на драматичните трансформации, белязали италианското Рисорджименто. Неговите мемоари „Моите затвори“ (1832) надхвърлят рамките на националната литература и придобиват европейско значение като образец за нравствена устойчивост и християнска етика. Настоящият текст проследява политическата и творческата биография на Пелико. Основен фокус в него е рецепцията на творчеството му в България, съпроводена от мощно влияние върху затворническата тема в българската литература.

Силвио Пелико е роден през 1779 г. в Салуцо. Изявява се като писател, журналист и обществен деец. Представител на италианския романтизъм, наред с Джовани Берше и Габриеле Росети, той става популярен с трагедията си „Франческа да Римини“ (*Francesca da Rimini*, 1813–14), вдъхновена от пета песен на Дантевия „Ад“, интерпретираща нещастната любов на Паоло и Франческа. Автор е на още дванадесет трагедии, но нито една от тях не постига успеха на първата. В периода 1818–1819 г. Пелико редактира прогресивното списание „Кончилиаторе“, в което изразява политическите си възгледи и призовава за обединението на Италия. През 1820 г. в Неапол избухва Карбонарската революция, смазана от австрийските власти. Неговото членство в противопоставената на режима Карбонерия води до ареста му. Пелико е обвинен в конспирация и осъден на смърт. Две години по-късно (21.02.1822) присъдата му е заменена с 15 години карцер в крепостта „Шпилберг“ (Моравия), откъдето излиза през 1830 г. Освободен, той се оттегля от политическия живот и работи като библиотекар. Две години по-късно издава мемоарите си „Моите затвори“ (*Le mie prigioni*), които се посрещат с огромен успех и са преведени на всички европейски езици. Пелико умира на 31.01.1854 г. в Торино.

КАРБОНАРСКОТО ДВИЖЕНИЕ И СИЛВИО ПЕЛИКО

Карбонарията (от ит. *carbone* – „въглища“) е тайно общество от първата половина на XIX век, което възниква в Кралство Неапол между 1807 и 1812 г. като реакция срещу управлението на Наполеоновия маршал Жоашен (Йоахим) Мюра (*Joachim Murat*, 1767–1815). След 1815 г. се разпространява в Сицилия и в Папската държава, като влиза в контакт с демократични формации в Северна Италия.

Според историка и политолог Джулиано Прокачи контекстът на епохата налага на възникналите опозиционни политически организации в Италия „повече отколкото другаде“ да приемат форми на тайни общества и секти (Прокачи 2004: 264). Някои източници твърдят, че секретната организация се появява „вероятно като вътрешен разкол в масонството, което дотогава вече е било под силното влияние на наполеоновата линия“ (Treccani 2026a).¹ Други извори сочат, че тя се заражда във Франция около 1600 г. от волята на хората да се бунтуват срещу потисничеството на владетелите от онова време и приема това име, защото мнозинството от патриотите работят като въглищари. Смята се също, че в Италия това патриотично движение е внесено от френските войници, които окупираха част от италианския полуостров. Историкът Оресте Дито твърди, че карбонарите, както и много други тайни общества, са склонни да си приписват далечен произход – някои дори от времето на Филип Македонски, а по-малко суетните – от понтификата на папа Александър III (Dito 1905: 137).

Основната цел на организацията е да се противопостави на абсолютните правителства и да извоюва конституция, като впоследствие се добавят републикански идеи и социални искания. Въпреки съществуващите регионални различия общите амбиции са за създаването на независима, либерална, обединена Италия.

Последователите на Карбонерията се набират от войската, провинциалната буржоазия, духовенството, а понякога и от народа (Прокачи 2004: 264). Разделени на малки тайни клетки, карбонарите използват помежду си таен език, неразбираем за непосветените. Подразделенията в строго йерархичната им структура, както и мес-

¹ Цитатите от италианските източници са преведени от автора на статията.

тата, където се срещат, се наричат „вендита“ (*véndite*), по аналогия с масонските ложи. Техният водач се титулова „велик майстор“ (*Gran Maestro*), а помежду си карбонарите се наричат „добри братовчеди“ (*buoni cugini*). Карбонарите имат и свое знаме в червено, черно и светлосиньо, като трите цвята символизират вяра, надежда и милосърдие. Техен светец покровител е Сан Теобалдо.²

Пелико е въведен в Карбонерията от Пиеро Марончели – млад музикант от Форли, с когото се запознава в дома на Карлота Маркиони, изиграла главната женска роля в постановката на „Франческа да Римини“. Със заплаха за експулсирането на Пелико от Ломбардо-Венецианското кралство австрийската полиция забранява редактираното от него научно-литературно списание „Кончилиаторе“ заради патриотичното му съдържание. По този повод той пише: „Италия може би един ден няма да забрави малцината свои граждани, които в продължение на тринадесет месеца се опитаха да съхранят жива искрата на патриотизма и истината“ (Perrini 1970: 10). В условията на бдителна цензура и липса на свобода на словото, когато опозицията е принудена да се организира в тайни общества, Пелико поема риска да се присъедини към карбонарите, въпреки преследването им от австрийските власти. В писмо до брат си Луиджи той пише: „Мракобесниците (техните привърженици, привържениците на Австрия) напразно се стараят, защото свещеният огън тлее неугасимо. Повярвай ми, нашият век е велик и бъдещото поколение ще му се радва“ (Perrini 1970: 11). Неговият патриотичен устрем е попарен, след като писмата на Марончели, съдържащи имена и поверителна информация, попадат в ръцете на австрийската полиция. Следва известният процес Ма-

² Сан Теобалдо (*Thibaut de Provins*, 1033–1066) е син на графа на Шампан – Арнулф и племенник на епископа Сан Теобалдо от Виена. Вдъхновен от житията на светците, той отхвърля предложение за висок военен пост, изоставя светския живот, удобствата и богатството, за да следва съзерцателното съществуване. Заедно със съмишленика си Готие се заселват на уединено място в гора в епархията на Трир, Северна Франция (днес в Люксембург), където в две малки килии водят отшелнически живот. За да изкарват прехраната си, те работят в селата заедно със земеделци, зидари и въглищари, като не спират да се молят. Канонизиран е от папа Александър II през 1073 г., само седем години след смъртта си, и е почитан като покровител на кожарите и въглищарите. Именно по тази причина по време на италианското Рисорджименто той е смятан за закрилник на тайното общество на карбонарите.

рончели – Пелико, проведен от Австрийската империя през 1821 г., в който двамата карбонари са обвинени в държавна измяна и осъдени на строг затвор в крепостта Шпилберг (днес в гр. Бърно, Чехия).

Възрожденският читател добива представа за понятието „карбонар“ от една експликативна бележка под линия, поместена в предговора към Пеликовите мемоари от преводача Драган Цанков. Той посочва структурата и целите на едноименната италианска конспиративна политическа организация, като предупреждава да не се бърка с дружеството на франкмасоните: „Това дружество е било съставено у Италия в началото на деветнадесетият век и е имало за цел изпъждането на чуждото правителство от Италия и основането на едно демократическо правителство. Членовете на това дружество са се наричали карбонари (кюмюрджии, въглищари), и са съставяли малки дружини от двадесет члена. Тия дружини, които са се наричали вентии, изпращали са представители на едно централно събрание, което се е наричало върховна вента. Не е истина, дето някои искаха да кажат, че дружеството на карбонарите е същото дружество на Фран-Масоните“ (Пелико 1874: III–XIII).

Известно е, че дейността на италианските патриотични организации, борещи се за обединението на страната, е била обект на вдъхновение и за българските революционери. През 1861 г. в Цариград по инициатива на Георги Раковски, Стоил Попов и Йосиф Дайнелов се създава „Тайната дружина на верните приятели“ – масонска организация с просветни и революционни идеи, вдъхновена от италианските карбонари. Тя набира доброволци за Първата българска легия, като крайната цел е освобождението на България. Към нея се присъединява и Васил Левски, за което в свое писмо той свидетелства, „че се е клел от лятото на 1861 година“ (Раковски 1966: 177). В цялостната революционна дейност на Левски личи влиянието на карбонарите. Той използва терминология и таен език, характерни за тези секретни общества. Така например в писмо до сподвижника си Данаил Хр. Попов в Турну Мъгуреле от 26 април 1871 г. той се подписва с обозначение, присъщо на карбонарите – „Твой Братовчет“. Мрежата от тайни комитети, която създава, наподобява като замисъл и структура клетките на италианската Карбонария.

РЕЦЕПЦИЯ НА ТВОРЧЕСТВОТО НА СИЛВИО ПЕЛИКО В БЪЛГАРИЯ

Противно на очакванията, първата преведена творба от Пелико на български език не са затворническите му мемоари „Моите затвори“, с които се прочува в цяла Европа. Българският преводач Димитър Тошкович отдава предпочитание на по-късното му нравоучително съчинение „За длъжностите на човека“ (*Dei doveri degli uomini*, 1834). То е отпечатано в Болград през 1862 г. под редакцията на Димитър Мутев и е единствената италианска творба през Възраждането, преведена от оригинала. Изданието дава повод за поместването на рецензия в „Цариградски вестник“ през октомври същата година. Като приветства добрия език на книгата – „и богат, и гладак, и благозвучен“, анонимният автор отбелязва, че „таков добросъвестен превод чини повече от много съчинения“. По-нататък се обръща внимание на голямото достойнство на тази нравоучителна книжка – достъпно изложеното съдържание, придружено от примери, „кои възбуждат в сърдцето християнски и човеколюбиви чувства, кои ободряват духът на добри дела и го възвишават“. Високата оценка, дадена на книгата, е причина рецензентът да я препоръча за изучаване в българските училища (За длъжностите на човека 1862: 24). Откъси от съчинението се появяват и по-късно в българския възрожденски контекст в две от редактираните от Рашко Блъсков списания.

Съчинението на Пелико представлява своеобразен етичен наръчник с наставления за дълговете на човека, фокусирано върху нравствената регулация на човешкото поведение, основана както на християнския морал, така и на собствената съвест: „Струва ми се, че задължението да бъдеш честен и религиозен няма нужда да бъде доказвано с изкусни аргументи. Който не намира такива доказателства в собствената си съвест, никога няма да ги намери и в книга“ (Pellico 1873: 5).

Без да има претенцията за научен труд, съчинението, изпълнено с алтруизъм и безгранична вяра в изначално заложеното добро у всеки човек, кротко наставлява читателите към почтеност и благочестие, без да обвинява и да отрича. Книгата е написана достъпно и разбираемо, а изобилието от културни препратки я прави увлекателна и поднася моралните поуки ненаатрапчиво. Самият автор признава, че

намерението му е да представи „едно просто изброяване на дълговете, с които човек се среща в живота си“, и „покана да им се отдаде внимание и да се следват с щедро постоянство“. Обект на размислите и посланията е съвременната младеж, както подсказва и подзаглавието „Реч към един млад човек“ (*Discorso ad un giovane*): „Младежо на моята родина – призовава авторът, – на теб поднасям този малък том с искреното желание да ти бъде подтик към добродетел и да съдейства за твоето щастие“ (Pellico 1873: 5).

Книгата има прагматичен характер – съдържа примери и наставления както за личния и семейния живот, така и за поведението в общността. Тя представлява своеобразно практическо ръководство за добродетелно живеене в контекста на лични и обществени предизвикателства. Авторът, наред с привързаността към родината, подчертава значението на религията, важността на милосърдието, уважението към човешката личност, синовната обич, братската любов, приятелството и почитта към жената. Заедно с тях той утвърждава и универсални ценности и добродетели като знание, любезност, признателност, смирение и прошка. Пелико разбира морала като дълг към себе си, към другите и към Бога, като за него дългът е основа на личната и социалната етика. Той призовава да се „прогони скептицизмът, цинизмът и всички унижителни философии“, като на тяхно място си наложим „да вярваме в истинното, в красивото, в доброто“ (Pellico 1873: 6).

В сп. „Духовни книжки за поучение на всяк християнин“ през 1864 г. е отпечатан кратък текст със заглавие „Чловеколюбие или милосердие“, който съответства на глава VI от Пеликовата творба (Пелико 1864: 158–160). Заглавието възпроизвежда точно оригиналния наслов „*Filantropia o carità*“. В тази глава авторът отстоява тезата, че само чрез религията човек може да достигне до искрена филантропия. Пелико определя милосърдието като подражание на Божията любов към ближния, която е съществена за истинската доброта. Милосърдието не е просто човешко съчувствие, а дълг, произтичащ от вярата, акт на любов към ближния, пожелан от Всемогъщия. Пелико приканва да се желаят добруването и щастieto на ближния и където е възможно, да му се прави добро.

Седем години по-късно сп. „Училище“ в две поредни книжки помещава два лаконични откъса, съответно от XIV и XVII глави на нравоучителното съчинение на Пелико. Първата публикация носи заглавието „Училище на благочестието (Исповеданието)“ (Пелико 1871: 302–303). При Пелико съответната глава е озаглавена „*Pentimento ed ammenda*“ (Покаяние и изкупление), докато в превода на Тошкович е „Раскажание и смиравяние“. Употребените в оригинала понятия „покаяние“ и „изкупление“ имат ясна религиозна конотация за разлика от по-неутралните „разкажание“ и „смирение“. Покаянието е ключов аспект към духовното развитие в религиите, където се разглежда като средство за пречистване, спасение и „завръщане“ към праведния път. В православното християнство покаянието е тайнство, „чрез което вярващият, след гласна изповед на греховете си, с гласно изказана от свещеника прошка, получава благодатно опрощаване на греховете от Самия Бог и си възвръща придобитите при Кръщението чистота и невинност“ (Софийска духовна семинария 2026). В „Enciclopedia Cattolica“: „Покаянието (или Помирението, а в по-неточен смисъл – Изповедта) е тайнството, чрез което кръстеният, изпаднал в грях и разкажание, се приближава към Христос чрез Неговия служител, изповядва греха си и получава Божието опрощение“ (Cathopedia 2021).³ Преводният вариант при Тошкович – „разкажание“ поставя на фокус емоционалното вътрешно състояние на съжаление и вина, съзнаването за сторено зло или грях, докато покаянието предполага и решението то да се поправи, съпроводено с молитва, прошка и действия за изкупление, т.е. стремежа към промяна и примирение с Бога и ближните. Темата за покаянието става централна в светогледа на Пелико през затворническите му години, където страданието се превръща във форма на пречистване и религиозно помирение. Озаглавяването в откъса от сп. „Училище“ поставя акцент само върху първия компонент от оригиналното заглавие, като покаянието е отъждествено смислово с изповедта. Вторият елемент – „изкупление“ присъства в превода на Тошкович с доста променен смисъл – „смирение“. Двата термина се отнасят до различни аспекти на духовния и морален живот. „Изкупление“ (*ammenda*) е действието или

³ Penitenza (Sacramento). – In: Cathopedia, l'enciclopedia cattolica. Available at: [https://it.cathopedia.org/wiki/Penitenza_\(Sacramento\)](https://it.cathopedia.org/wiki/Penitenza_(Sacramento)) [accessed 18.01.2026]

процесът, чрез който човек поправя причиненото зло, грях или вина. То включва стремеж да се компенсира щетата, да се извърши поправка или да се получи прошка (Treccani 2026).⁴ „Смирение“ (*umiltà*) е вътрешно качество или нагласа на духа, която изразява осъзнаване на собственията ограниченост, зависимост от Бога и готовност да се служи без гордост или надменност (Treccani 2026).⁵ В българските преводни варианти на моралните християнски категории, употребени в оригинала, проличава опит за смекчаване на строго религиозната им семантика, която вероятно е била чужда и недотам разбираема за читатели некаатолици. Присъствието на християнския контекст е свързано с основната цел на Пелико – да помири желанието за национално обединение с католическата идентичност на италианците. Според него „осмиването на религията и на добрите нрави е несъвместимо с истинския патриотизъм“, който изключва също така насилието, яростта и отмъщението. Добрият патриот е „добродетелният човек“, който практикува умереност, търпение и душевна устойчивост (Romani 2018: 61).

Втората публикация – „Полза от учението“ (Пелико 1871: 125–126) възпроизвежда част от главата „Учението“ (*Gli studi*), преведена от Тошкович като „Учение“. Учението е представено като дар от Бога и необходимост, за да различава човек „що е добро и що е зло“. За разлика от превода на Тошкович, който не си позволява отклонения от оригинала, текстът в списанието носи белезите на адаптация. От него са отпаднали имената на философи, хуманисти и просветители, които Пелико щедро цитира – Платон, Аристотел, Сенека, Ариосто, Тасо, Русо, Бюфон. Същевременно срещахме препратки към българския контекст – при убеждаването на читателя в ползата от четенето, то се посочва като средство за изучаване на миналото – „знаем какво са правила преди нас хората, особено нашите деди и прадеди – стари Българе“ (Пелико 1871: 126).

И трите разгледани откъса от периодичния печат са без указан преводач, като текстовете значително се различават от превода на

⁴ Ammènda. – In: Treccani. Enciclopedia italiana online. Available at: https://www.treccani.it/vocabolario/ammenda/#google_vignette [accessed 18.01.2026]

⁵ Umiltà. – In: Treccani. Enciclopedia italiana online. Available at: <https://www.treccani.it/vocabolario/umilta/?search=umilt%C3%A0%2F> [accessed 18.01.2026]

Тошкович. Този факт навежда на предположението за втори български преводач на Пеликовото нравоучение и същевременно провокира резонния въпрос за неговото идентифициране. Една бележка под линия към рецензията за затворническите му мемоари, поместена в сп. „Читалище“ дава възможна отправна точка. В нея се отбелязва, че П. Калянджи е превел от руски на български „Длъжностите на човека“, като се предполага, че книгата е отпечатана в Одеса, което обяснява факта, че „сега не са намерва из всички наши книгопродавници“ (Пелико 1874: 31).

Затворническите мемоари „Моите затвори“ (в българския превод – „Тъмниците ми“) на Силвио Пелико представляват безспорно най-широко реципираната италианска творба в контекста на Българското възраждане. Драган Цанков превежда книгата през 1874 г. по предложение на настоятелството на дружество „Промисление“, като си служи с френския превод на Пиер-Леон Лезо (*Pierre-Leon Lezard*, 1833). Мемоарите на Пелико са една от най-търсените книги на дружеството. Те се отпечатват с тираж 2000 екземпляра и бързо се разпространяват в Русе, Търново, Пазарджик и други градове (Тилева 1985: 142–143). В предговора си българският преводач привежда обширни критически пасажии от френския политик и литературовед Сен-Марк Жирарден (*Saint-Marc Girardin*, 1801–1873). Цанков цели да предизвика читателския интерес, като предоставя думата на по-авторитетен – „европейски“ – говорител, чието мнение би се възприело като експертно и меродавно. С френската рецепция Цанков обосновава и мотивите си за превода на мемоарите (Илиева 2012).

Произведението на Пелико има ясно изразен автобиографичен характер, като документира не само външните събития от живота на автора, но и процеса на неговото вътрешно духовно и нравствено израстване. В жанрово отношение мемоарите се утвърждават като показателен образец на италианската романтична проза от първата половина на XIX век. Наративната структура на „Тъмниците ми“ е изградена върху документално повествование, което проследява арестуването, осъждането и дългогодишния затворнически опит на самия Пелико. Описаните събития обхващат приблизително десетгодишен времеви период, като разказът започва на 13 октомври 1820 г., когато авторът е задържан в Милано. Особено внимание е отделено на пси-

хологическите състояния, съпътстващи първите етапи на лишаването от свобода. Характерно е, че доминиращите тревоги на разказвача не са свързани със собствената му участ, а с притеснението за съдбата и душевното спокойствие на неговите възрастни родители. Именно в този момент на екзистенциална криза Пелико за първи път формулира убеждението, че божественото провидение ще им даде утеха, което маркира началото на неговото религиозно обръщане и постепенното утвърждаване на християнската вяра като морален ориентир.

Осъзнавайки неизбежността на наложената му съдба, авторът съзнателно избира стратегия на вътрешна дисциплина и духовна саморегулация. Той се стреми да потиска разрушителните сили на въображението, да се дистанцира от потискащата затворническа среда и да избягва оплакването като форма на саморазрушение. За да съхрани душевното си равновесие и да не се поддава на отчаянието, Пелико възприема практика на постоянно насочване на мисълта към утешителни образи и идеи. В този контекст четенето на Библията, Омир и Данте придобива не само интелектуална, но и терапевтична функция; показателно е и намерението му ежедневно да заучава наизуст по една песен от „Божествена комедия“. Произведението надхвърля рамките на личното свидетелство и се утвърждава като нравствено-философски текст, в който политическите убеждения са съчетани с ясно изразена християнска етика, основана на смирение, прошка и духовно превъзможване на страданието. Тази потребност произтича от „вътрешната криза, която в неволята го връща към религията и която го учи да се примирява и да се утешава“ (Salinari 1991: 526).

Социално-историческият контекст, представен в „Тъмниците ми“, намира съществен отклик в предосвободенската българска действителност. Предпоставка за това е сходното политическо положение на българи и италианци през XIX век – България се намира под османска власт, а Италия е разпокъсана и под чужда зависимост (Ломбардо-Венецианското кралство е под австрийско управление). По едно и също време двете страни се борят за своята национална независимост, почти по едно и също време я постигат. Чрез паралелизирането на италианската и българската национално-политическа кауза възрожденският читател разпознава актуалността и обществената полезност на произведението. Неговото съдържание съответства на ценностна-

та система и светоусещането на епохата, като предлага реалистично и достоверно изображение на затворническия живот, съчетано с изграждането на образа на нравствено извисен герой, който превъзмогва насилието и неправдата чрез вяра и морална устойчивост.

Освен национално-освободителната идея, преводът на Пелико обслужва и друг приоритетен въпрос за Възраждането – духовното консолидиране на нацията чрез религията. Запознавайки възрожденския възприемател с учението на италианския карбонар, бившият униатски водач Драган Цанков цели да утвърди християнската нравствена философия, чието практикуване дава сили и упование на вярващите в моменти на тежки изпитания.

Мемоарите на италианския карбонар са сред най-обговаряните преводни творби през Българското възраждане. Тяхната поява предизвиква широк обществен резонанс, за което свидетелстват многобройните отзиви в периодичния печат. Рецепцията им в българската възрожденска периодика е противоречива и ясно разслоена по идейна линия. Просветителските издания (в. „Век“, в. „Напредък“, сп. „Читалище“, сп. „Училище“) оценяват книгата изключително положително, подчертавайки нейния нравствено-възпитателен характер, реалистичното изображение на затворническия живот и християнската морална философия на автора („тържествуването на неговите християнски добродетели“, Силвио Пелико – Тъмниците ми 1875: 30–36). Творбата е представена като значим принос към бедната на стойности заглавия възрожденска книжнина и като полезно, поучително четиво, адекватно на духовните потребности на българския читател („доволно полезна за народът ни“, Нови книги 1875: 143; „една хубава книжка, преведена на български език“, Силвио Пелико – Тъмниците ми 1874: 4). Особено се акцентира върху скромността на Пелико, неназрапчивостта на неговата житейска позиция и универсалната, наднационална стойност на мемоарите, вече утвърдени в европейския културен контекст: „То е цяла нравствена философия, но тъй сладко и тихо изложена, щото човеку е мило и драго да я чете“ (Пелико 1875: 92).

Наред с тези възторжени оценки се появяват и критични реакции от страна на революционно-демократичната интелигенция, най-вече в лицето на Любен Каравелов и Христо Ботев (в. „Знаме“, сп. „Знание“). Каравелов оспорва нравствената философия на Пелико, която

възприема като израз на религиозно суеверие, покорство и липса на воля за борба: „Във всичката история на „Тъмниците ми“ ние видиме слабохарактерно същество, което се покорява на своята съдба и като не иска друго освен наивно съчувствие даже и от онова човечество, което е било главната причина за неговите страдания“ (Каравелов 1875: 31). Неговият критически прочит е обусловен от рационалистичен и активистки мироглед, според който човекът сам носи отговорност за съдбата си и трябва активно да се противопоставя на несправедливостта. Очаквайки от карбонара Пелико революционен патос, сходен с този на Мацини и Гарибалди, Каравелов остава разочарован от примиренческия дух на мемоарите. Дистанцирайки се от общия тон на автора, той „рекомендува“ творбата и я определя като „в много отношения полезна книга“, като признава, че тя съдържа „множество отделни полезни мисли“ (Каравелов 1875: 31).

Христо Ботев, макар и по-умерен, също не приема християнската идея за пречистващата и възпитателна роля на страданието и затвора. Според него книгата не отговаря на революционния дух и националните стремежи на българското общество, но в крайна сметка я смята за „полезна и поучителна“ и като цяло също я препоръчва на българския читател (Ботев 1875: 20).

Широката популярност и възпитателният елемент в изложената нравствена философия на творбата са сред главните причини тя да намери място в българските учебни програми през втората половина на XIX век. Наред с творби като „Приключенията на Телемаха“ от Франсоа Фенелон, „Робинзон Крузо“ от Даниел Дефо и „Павел и Виргиния“ от Бернарден дьо Сен Пиер „Тъмниците ми“ фигурира в общозадължителната чуждестранна литература (Леков 1988: 124). Скоро след издаването на книгата Константин Величков, по това време учител в Татар Пазарджик, пише, че са му необходими доста бройки за училището (Тилева 1985: 143).

През 1884 г. в „Българска христоматия“ на Иван Вазов и Константин Величков в анонимен превод се появява откъс от драмата „Иджиния д'Асти“ (*Iginia d'Asti*, 1830) от Силвио Пелико (III действие, II сцена), съпроводен от метатекст (Пелико 1884: 410–416). Това е третото негово произведение, с което българският читател се запознава. Текстът е поместен в главата „Драматическа поезия“, II раздел – „Драми“;

със заглавие „Ижиния“. Пелико е един от тримата италиански автори, представени в Христоматията (заедно с Данте и Торквато Тасо). Прави впечатление, че в Галаховата христоматия, която служи за основен образец на съставителите, Данте и Тасо присъстват, но не и Пелико. Включването му в учебното пособие вероятно се дължи на голямата популярност, на която се радват неговите мемоари през Възраждането. Относно превода Иван Сестримски предполага, че е дело на Константин Величков, но вероятно направен през език посредник, тъй като преводачът по онова време все още не владее италиански. Като основен аргумент той посочва факта, че по време на емигрантството си поетът превежда пълния текст на драмата (Сестримски 1979: 242).⁶ Предположението на литературоведа изглежда твърде основателно, предвид някои факти от по-ранната книжовна дейност на Величков. Известно е, че той е силно впечатлен от автобиографичната книга на Пелико „Тъмниците ми“. Възможно е дълбоката лична симпатия към Пелико, както и успехът на книгата му сред възрожденската аудитория да са подтикнали Величков да преведе откъс от друго негово произведение. Справката за автора, публикувана в „Христоматията“, е лаконична. В нея се изброяват заглавията на шест драми, мемоарите „Тъмниците ми“ и нравоучителната творба „За дължностите на човека“. Отбелязва се и наличието на български превод на спомените, дело на Драган Цанков.

С четвъртата и последна засега преведена творба на Пелико българската аудитория се среща в самото начало на XX век. По това време като учител по български език в Шумен (вероятно около 1900 г.) Кирил Христов превежда трагедията „Франческа да Римини“ (Арнауудов 1978: 225).

Трагедията представлява един от първите и най-значими драматични опити на италианския автор и заема важно място в италиански театър от началото на XIX в. Тя е поставена за първи път на сцената на Teatro Ре в Милано през 1815 г. Сред множеството трагедии

⁶ Драмата е поставена на софийска театрална сцена на 6 и на 20 окт. 1890 г. (Стефанов, Саев 1997). Постановката е последвана от рецензия на д-р Кръстев, в която критикът изразява възмущението си, че първото представление на столичната театрална трупа е пиеса на чужд, а не на български автор. По-нататък в текста той прави анализ на актьорската игра (Кръстев 1890: 521).

от XIX век, посветени на тази тема, версията на Пелико идеализира най-въздействащо образа на Франческа (Curreli 2024). По новаторски начин той пресъздава трагичната любовна история на Франческа да Полента и Паоло Малатеста, довела до тяхната гибел в името на страстта и честта, като приспособява Дантевия епизод към чувствителността на XIX век. Особено силно е въздействието на финалната развръзка, където става ясно, че девойката, запазила своята невинност, несправедливо е обречена от Данте на вечни мъки във втори кръг на Ада. Пиесата се възприема в италианското общество не само като художествено произведение, но и като отражение на *духа на епохата*: търсенето на свободата на чувствата и индивидуалността в контекста на рестрикциите на традицията и патриархалния ред отговаря на по-широките културни разбирания на Рисорджименто. Емоционалната чувствителност и национализмът като водещи теми в творчеството на Пелико са въплътени и в сценичните образи на Паоло и Франческа: „Акцентът, поставен от Пелико (и от други негови съвременници) върху чистотата на любовта, която свързва двамата, има за цел да подчертае легитимността на тяхната страст, а политическият оттенък, белязал речта на Паоло като радетел за италианската свобода, успешно отговаря на каноните на романтическото движение, движено от дълбок патриотизъм“ (Curreli 2024: 53).

В предговора си към българското издание преводачът помества лаконична биографична бележка за автора, като припомня, че неговите „скръбни спомени“ са преведени на български език „от дядо Цанкова“. От тях той предава един анекдотичен случай с Пелико, разиграл се в Бреша след завръщането му от десетгодишното политическо затворничество в крепостта Шпилберг, показателен голямата популярност на Пелико (Пелико 1911: 4).

МОДЕЛЪТ „ПЕЛИКО“ В БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Вече стана дума за близостта и симпатията между политическите борби за обединението на италианците и за освобождението на българите. Сходната политическа ситуация на чужда зависимост, борби и репресии захранва затворническата тема и в българската литера-

тура. Топосът на тъмницата присъства отчетливо в мемоаристиката от и за възрожденския период: „Затворът като конкретен образ, като средище на страданието и унижението, като място за себепреценка и равностметка, като възможност за наблюдения над собствения и чуждия характер и психика, като изпитание за издръжливостта на духа, като място за „избор“ в екзистенциалния смисъл на понятието може да бъде открит при Н. Бозвели, Л. Каравелов, З. Стоянов, К. Величков и редица други автори“ (Стойчева 1995: 177). Логично е да се очаква, че Пеликовите спомени, предизвикали широк обществен интерес у нас, ще оставят отпечатък върху произведенията на немалка част от възрожденските мемоаристи, но също и при автори на художествена литература. И действително, подобни аналогии са проследими при автори като Л. Каравелов, В. Друмев, Св. Миларов, Ив. Евст. Гешов, Ат. Шопов, К. Величков, като при редица от тях се откриват и директни препратки към Пелико и неговата творба.

Една съпоставка между затворническите мемоари на Силвио Пелико и спомените на Любен Каравелов „Из мъртвия дом“ (1871) разкрива съществени типологически сходства и принципни идейни различия, обусловени както от индивидуалния мироглед на двамата автори, така и от конкретния историко-политически контекст, в който възникват техните текстове.⁷ И двете произведения принадлежат към жанра на затворническата мемоаристика и са изградени като първолични разкази, които документират преживяното лишаване от свобода и фокусират вниманието върху психологическите и моралните изпитания на политическия затворник. Спомените на Каравелов са публикувани в сръбското списание „Млада Србадија“ три години преди българското издание на „Моите затвори“. Твърде възможно е по време на деветгодишния си престой в Русия (1857–1866) той да е познавал книгата на италианския революционер в руски превод, реализиран още през 1836 г. Основание за подобно предположение дава широкият обществен отзвук, който Пеликовите спомени намират в Русия, а и в цяла Европа (Илиева 2013: 399).

⁷ Повече за мемоарите на Пелико и Каравелов в съпоставителен план виж (Илиева 2013).

Общото между двата текста се открива преди всичко в тематичното ядро: затворът е представен като пространство на страдание, самота и екзистенциална криза, но и като място за нравствена равносметка и себепознание. И Пелико, и Каравелов акцентират върху универсални човешки преживявания – болката от раздялата с близките, усещането за откъснатост от света, душевните колебания, отчаянието и нощните страхове. Темпоралната дистанция между преживяното и неговото словесно осмисляне при двамата автори допринася за рефлексивния характер на повествованието и за стремежа към обобщение на личния опит.

Наред със сходствата се откриват и съществени различия в начина, по който двамата мемоаристи реагират на затворническата действителност. Пелико интерпретира своето страдание през призмата на християнската нравствена философия и идеята за Провидението, като избира стратегия на вътрешно смирение, духовна дисциплина и морално превъзможване на насието. За него затворът се превръща в пространство на самовъзпитание и утвърждаване на личната нравствена свобода. Каравелов, напротив, възприема затвора като „мъртъв дом“, като място на обезличаване и социална несправедливост, срещу което реагира с гняв, непримиримост и остра политическа критика. Неговото повествование е наситено с идеологически внушения и разобличения на европейските политически режими, като затворническото преживяване се превръща в повод за формулиране на революционни и мацанистски идеи за единен балкански фронт на сърби, хървати, българи, румънци и гърци срещу османците: „за да постигнат свобода и равноправие“ (Каравелов 1966: 538). Въпреки общата жанрова рамка и сходния житейски опит мемоарите на Пелико и Каравелов изпълняват два различни модела на духовно и гражданско поведение – модела на моралната устойчивост и християнското смирение, от една страна, и модела на политическата непримиримост и активната борба, от друга.

„Тъмниците ми“ на Пелико предлага възможност за типологически съпоставки и с друга българска възрожденска творба – недовършената повест на Васил Друмев „Богдан и Златка“. Писана в периода 1874–1876, т.е. непосредствено след излизането на българския превод, тя съдържа разказ за влашките затвори, съпоставим със затворничес-

ките преживявания на италианския автор. Въпреки някои принципни разлики (документално повествование при Пелико и фикционално при Друмев, политическа присъда при автора затворник и криминална при съчинения герой Богдан) интерес в съпоставителен план представлява кръгът от емоции, вълнуващи затворника, както и неговият цялостен психологически портрет.

Излежаващ доживотна присъда за убийство във влашкия затвор Окната, Друмевият персонаж се доближава до душевните преживявания на Пелико в няколко аспекта – мъката по близките, усещането за безнадеждност, чувството за приближаваща смърт, човеколюбивото отношение към останалите затворници. В затвора Богдан тъгува „далеч от род-роднини и познайници, далеч от отечеството“. Както и Пелико, той не се плаши от „тежката работа, ...мъките и лишенията“, а от това че „човек е лишен от надежда, че неговата съдбина до самата му смърт е предрешена“. Подобно на Пелико, който след екзекутирането на затворниците от съседните му килии все по-напрегнато очаква приближаващия край, Друмевият герой също „няма да се надява за друго освен за смърт“ (Друмев 1967: 500).

Най-яркият паралел между двете произведения е в човеколюбивото отношение към останалите затворници, заложено и у Пелико, и у Друмев. Пелико е склонен да търси само доброто у човека, да открива неговите скрити нравствени добродетели, да оправдава и извинява някои негови слабости и грешки. По подобен начин и Друмевите затворници „в разказът на някой нов престъпник... непременно откриваха причини, които са накарали човека против волята му да стане престъпник, и това им служеше за тяхно собствено оправдание, а следователно и за нравствено утешение“ (Друмев 1967: 503).

Мемоарите на Светослав Миларов „Спомени от цариградските тъмници“ (1881) също дават благодатна почва за съпоставка с книгата на Пелико, въпреки че в рецензията си за тях Вазов отрича подобно сходство: „Г. Миларов не се е оставил да се увлече ни най-малко от наклонността към философските разсъждения и спекулации, които правят и достойнството, и слабостта на „Тъмниците ми“ на Силвио Пелико“ (Вазов 1882: 3).

Ясно забележими са приликите в душевните нагласи на двамата мемоаристи. Подобно на Пелико, и Миларов е романтичен в своята

самота, превърната в интелектуално уединение (Аретов 2002: 281). И двамата търсят утеха в книгите – италианският карбонар чете основно Данте и Библията, а българският общественик си набавя чрез едно запитие „до 15 френски и немски книги, повечето романи“ (Миларов 1994: 17). Пелико се опитва да калява волята си и да превъзмогне материално-веществените измерения на тъмницата: „Учях се да не се оплаквам от нищо, да докарвам колкото е възможно на умът си някой предмет за утешение“ (Пелико 1874: 14). Същото прави и Миларов: „Аз скоро наведох глава пред орисницата и отсякох да я понеса на рамене и да се не отчайвам“ (Миларов 1994: 11). Италианският автор вярва в Провидението като висша сила, на която се уповава и чиято воля смирено очаква. Подобна вътрешна нагласа се забелязва и при българския писател, който споменава орисницата като висш и справедлив съдник.

Друга продуктивна линия за съпоставка са романтичните увлечения, които двамата автори изживяват в затвора. Пелико се привързва към дъщерята на пазача – състрадателната и непринудена девойка Дзандзе, а Миларов се увлича по черкезкията Айше, дъщеря на чиновник от Високата порта. По сходен начин те описват непоносимата празнота от раздялата със съчувстващите девойки: „Като я нямаше, тъмницата стана за мене гроб“ (Пелико 1874: 75); „аз усетих, че нещо ми липсва – и грозотията на тъмницата и на самотата показаха ми се в цялата си голота“ (Миларов 1994: 96).

П. Стойчева откроява в мемоарите на Миларов характерно редуване на различни портрети и истории на затворници със собствени те преживявания и преценки (Стойчева 1995: 181). Същия наративен модел е използван и при Пелико, който е по-психологически проникновен и описателен в сравнение с по-повествователния Миларов. Симптоматично е човеколюбивото отношение и вниманието, с което авторите изучават индивидуалните характери и съдби на различните обитатели на тъмницата. Пелико въвежда образите на тъмничаря Шилер, Джулиано, Антонио Оробони, Дзандзе, Марончели. Миларов разказва необикновените истории на стария грък Арайджия, на полския шпионин Борковски, на турчина Джехад, на босненеца Мустафа и на потурчените сръбски калугери Ахмед и Халил.

Някои български автори като Ив. Евст. Гешов, Ат. Шопов, К. Величков се позовават в произведенията си на спомените на италианския

карбонар. В духа на Пеликовия хуманизъм, който неуморно търси човечност дори и у надзирателите, Гешов споделя в своите „Записки на един осъден“ (1889), че не всички турци, които е опознал в затвора, са оставили у него лоши спомени: „В предговора на своите безсмъртни *Тъмници*, Силвио Пелико говори, че не бил намерил човеческото общество тъй несправедливо, тъй недостойно за снизхождение, тъй лишено от хубави души, каквото обикновено си го представляваме. Тия думи могат напълно да се приспособят и на турците, с които влязохме в сношение през времето на тъмничния ни живот“ (Гешов 1928: 53–54).

Атанас Шопов в своята романоподобна творба „Десетдневното царуване“ (1881) също препраща към Пелико и книгата му. Вълнуващите разкази на фикционалния герой от заточението му в Диарбекир предизвикват съчувствие и симпатия у дъщерята на неговия приятел – Олга. Възхитена от неговия кураж след всички преживени преждия, тя го нарича Силвио Пелико, като възвисява личността му на герой и мъченик. Повествователят, явно поласкан от тази висока чест, също започва да се самоназовава с това име. Трогнат от вниманието и топлото съчувствие на девойката, той започва да усеща влечение към нея: „Аз често се питам: Силвио Пелико, влюбен ли си, или не?“ (Шопов 1881: 72). Подобно на своя литературен образец героят затворник попада в плен на романтическата чувствителност.

Още в първото изречение на своите затворнически мемоари „В тъмница“ (1899) Константин Величков прокарва паралел между описаната политическа ситуация в Пеликовата творба и събитията от 1876 г., като се впечатлява от прозорливия и своевременен превод на „тая хубава книга“ от Драган Цанков. В спомените си Величков съвсем преднамерено налага аналогии между собствените си преживявания и тези на италианския карбонар, като провежда интертекстуален диалог с книгата му. Повествованието започва, по модела на Пелико, със сцената на залавянето му, която е съзнателно фикционализирана – три турски заптиета го арестуват в дома му, докато препрочита за втори път „Тъмниците ми“ в превод на Драган Цанков. Мемоаристът определя записките на италианския карбонар като „настолна книга“, изразява възхищението си от нравствените добродетели на нейния автор и споделя огромното въздействие, което е изиграла вър-

ху личността му: „ние се стремяхме да черпим доблест, от каквато чувствахме, че имаме нужда всички, в страданията на италианския патриот-мъченик и в геройската резигнация, с която ги беше понесъл“ (Величков 1955: 17).⁸ В предговора си към изданието от 1900 г. Борис Йоцов диференцира два основни подтипа за написването на „В тъмница“, като открива единия в собственото му преживяване на политическата репресия и затворническия живот, а другия – в литературното му преживяване от срещата с Пеликовите мемоари. Нещо повече, критикът ясно подчертава инициацията на едната книга чрез другата: „Късно след прочита на Силвио Пелико Величков написва книга, подобна на неговата, като отправната точка на изложението начева от него“ (Йоцов 2022: 48).

Голямата популярност на Пеликовата книга в българската култура, оживените дискусии, които тя предизвиква, както и ясно проследимото ѝ въздействие върху българската мемоаристика, дават основание на Николай Аретов да обобщи, че „именно те, а не произведенията на Раковски и Каравелов, се оказват връзката със следосвобожденската литература“ (Аретов 2002: 278).

В заключение се налага обобщението, че рецепцията на Силвио Пелико в българската културна среда е тясно обвързана с вече споменатите историко-политически и идеологически паралели между Италия и България през XIX век. По време на Българското възраждане неговите мемоари „Моите затвори“ намират особено благодатна почва за възприемане, тъй като предлагат морално-нравствен и патриотичен модел, импониращ на живеещия под чужда зависимост български читател. Сходството между италианския и българския контекст – борбата срещу чужда власт, затворничеството като форма на мъченичество в името на националната кауза, обуславя оживената рецепция на Пелико през Възраждането.

След Освобождението се наблюдават две амбивалентни тенденции спрямо творчеството на италианския писател карбонар. По отношение на последващите преводи интересът постепенно затихва,

⁸ Подробен съпоставителен анализ на спомените на Величков и Пелико предлага Н. Бонева (Бонева 2017: 72–94).

тъй като в променената историческа ситуация липсват чувствителни допирни точки между двете национални съдби. В новия обществен контекст, белязан от процесите на държавно и културно изграждане, новопреведените му произведения не успяват да постигнат въздействието и популярността, характерни за рецепцията му през възрожденската епоха. От друга страна, в същата тази епоха се наблюдава активното му вторично присъствие чрез текстовете на редица български мемоаристи, възпроизвеждащи националните вълнения от възрожденското време – текстове, които охотно се съизмерват с Пеликовите затворнически мемоари, инициират се чрез тях или вплитат интертекстуални препратки към своя образец.

БИБЛИОГРАФИЯ

Аретов, Николай. 2002. Затворническите мемоари. Казусът Светослав Миларов. В: *Фигури на автора. Юбилеен сборник в чест на 60-годишнината на проф. Боян Биолчев*. София, УИ „Св. Климент Охридски“, с. 278–285. (Aretov, Nikolay. 2002. *Zatvornichesките memoari. Kazusat Svetoslav Milarov. V: Figuri na avtora. Yubileen sbornik v chest na 60-godishninata na prof. Boyan Biolchev*. Sofia, UI “Sv. Kliment Ohridski”, s. 278–285.)

Арнаудов, Михаил. 1978. Кирил Христов. В: *Избрани произведения в два тома*. Т. 1. София, Български писател, с. 205–306. (Arnaudov, Mihail. 1978. *Kiril Hristov. V: Izbrani proizvedeniya v dva toma*. Т. 1. Sofia, Balgarski pisatel, s. 205–306.)

Бонева, Надежда. 2017. *Непознатият Константин Величков: Константин Величков и италианската литература*. Асеновград, Екобелан. (Boneva, Nadezhda. 2017. *Nepoznatiyat Konstantin Velichkov: Konstantin Velichkov i italianskata literatura*. Asenovgrad, Ekobelan.)

Ботев, Христо. 1875. Книжевни известия. – *Знаме*, г. I, бр. 5, 12.01.1875, с. 20. (Botev, Hristo. 1875. *Knizhevni izvestiya*. – *Zname*, g. I, br. 5, 12.01.1875, s. 20.)

Вазов, Иван. 1882. „Спомени от цариградските тъмници“ от Св. Н. Миларова. – *Народний глас*, № 261, 30.01.1882, с. 3–4. (Vazov, Ivan. 1882. “Spomeni ot tsarigradskite tamnitsi” ot Sv. N. Milarova. – *Naroden glas*, № 261, 30.01.1882, s. 3–4.)

Величков, Константин. 1955. В тъмница. В: *Избрани произведения*. София, Български писател, с. 17–122. (Velichkov, Konstantin. 1955. *V tamnitsa. V: Izbrani proizvedeniya*. Sofia, Balgarski pisatel, s. 17–122.)

Гешов, Иван Евст. 1928. Записки на един осъден. В: *Спомени и студии*. София, Печатница П. Глушков. (Geshov, Ivan Evst. 1928. Zapiski na edin osaden. V: *Spomeni i studii*. Sofia, Pechatnitsa na P. Glushkov.)

Друмев, Васил. 1967. Богдан и Златка. В: *Съчинения в два тома*. Т. 1. София, Български писател. (Drumev, Vasil. 1967. Bogdan i Zlatka. V: *Sachinenia v dva toma*. Т. 1. Sofia, Balgarski pisatel.)

За длъжности-ты на човека. Сочинено отъ Сильвиѳа Пелико. Преведе отъ италианскѳий языкъ Димитрѳий Тошковичъ. Подъ редакция на Д. Мутъева. Болградъ, 1862. – *Цариградски вестник*, № 42, 16 окт. 1862, с. 24. (Za dlazhnosti-ty na chloveka. Sochineno ot Syl'viia Peliko. Prevede ot italianskiy yazyk Dimitriy Toshkovich. Pod redaktsiya na D. Mut'eva. Bolgrad, 1862. – *Tsarigradski vestnik*, № 42, 16 okt. 1862, s. 24.)

Илиева, Бойка. 2012. Италия в културата на Българското възраждане. Преводи и литературни влияния. Благоевград, УИ „Неофит Рилски“. (Piieva, Voyka. 2012. *Italia v kulturata na Balgarskoto vazrazhdane*. *Prevodi i literaturni vliyania*. Blagoevgrad, UI “Neofit Rilski”.)

Илиева, Бойка. 2013. Затворническите мемоари на Любен Каравелов и Силвио Пелико. Съпоставителни наблюдения. В: *Езиците на културата: сборник в чест на 80-годишнината на проф. дфн Надежда Драгова и 35 години ЮЗУ „Неофит Рилски“*. Том 2. Благоевград, УИ „Неофит Рилски“, с. 399–406. (Piieva, Voyka. 2013. *Zatvornicheskите memoari na Lyuben Karavelov i Silvio Peliko*. *Sapostavitelni nablyudeniya*. V: *Ezitsite na kulturata: sbornik v chest na 80-godishninata na prof. dfn Nadezhda Dragova i 35 godini YuZU “Neofit Rilski”*. Том 2. Blagoevgrad, UI “Neofit Rilski”, s. 399–406.)

Йоцов, Борис. 2022. „В тъмница“. В: Борис Йоцов. *Съчинения*. Том 2. Книга 2. Съст. Румяна Дамянова. София, ИЦ „Боян Пенев“, с. 47–98. (Yotsov, Boris. 2022. “V tamnitsa”. V: Boris Yotsov. *Sachinenia*. Том 2. Книга 2. Sast. Romyana Damyanova. Sofia, ITs “Boyan Penev”, s. 47–98.)

Каравелов, Любен. 1875. Тъмниците ми. – *Знание*, г. I, кн. 2, 30.01.1875, с. 30–31. (Karavelov, Lyuben. 1875. Tamnitsite mi. – *Znanie*, g. I, kn. 2, 30.01.1875, s. 30–31.)

Каравелов, Любен. 1966. Из мъртвия дом. – В: *Събрани съчинения в девет тома*. Том IV. София, Български писател, с. 527–571. (Karavelov, Lyuben. 1966. *Iz martviya dom*. V: *Sabrani sachinenia v devet toma*. Том IV. Sofia, Balgarski pisatel, s. 527–571.)

Кръстев, Кръстьо. 1890. Столичний театър. – *Денница*, кн. 11, 1890, с. 520–526. (Krastev, Krastyo. 1890. Stolichniy teatar. – *Dennitsa*, kn. 11, 1890, s. 520–526.)

Леков, Дочо. 1988. Писател – творба – възприемател през Българското възраждане. София, Народна просвета. (Lekov, Docho. 1988. *Pisatel – tvorba – vazpriematel prez Balgarskoto vazrazhdane*. Sofia, Narodna prosveta.)

Миларов, Светослав. 1994. Спомени от цариградските тъмници. София, Гал-Ико. (Milarov, Svetoslav. 1994. *Spomeni ot tsarigradskite tamnitsi*. Sofia, Gal-Iko.)

Нови книги. – *Училище*, г. IV, кн. 17–18, 10.01.1875, с. 143. (Novi knigi. – *Uchilishche*, g. IV, kn. 17–18, 10.01.1875, s. 143.)

Пелико, Силвио. 1862. *За длъжности-ты на човека*. Сочинено отъ Силвио Пелико. Преведе отъ италианскій языкъ Димитрій Тошковичъ. Подъ редакция на Д. Мутъева. Болградъ, Въ печатницата на българското централно училище. (Peliko, Silvio. 1862. *Za dlazhnosti-ty na chloveka*. Sochineno ot Syl'viia Peliko. Prevede ot italianskiy yazyk Dimitriy Toshkovich. Pod redaktsiya na D. Mut'eva. Bolgrad, V pechatnitsata na balgarskoto tsentralno uchilishche.)

Пелико, С[илвио]. 1864. Човеколюбие или милосердие. – *Духовни книжки за поучение на всяк християнин*, № 7, септ. 1864, с. 158–160. (Peliko, S[ilvio]. 1864. *Chlovekolyubie ili miloserdie*. – *Duhovni knizhki za pouchenie na vsyak hristiyanin*, № 7, sept. 1864, s. 158–160.)

Пелико, С[илвио]. Полза от учението. – *Училище*, год. I, № 8, 10 март 1871, с. 125–126. (Peliko, S[ilvio]. *Polza ot uchenieto*. – *Uchilishche*, god. I, № 8, 10 mart 1871, s. 125–126.)

Пелико, С[илвио]. Училище на благочестието (Исповеданието). – *Училище*, № 19, 1871, с. 302–303. (Peliko, S[ilvio]. *Uchilishche na blagochestieto* (Isповеданието). – *Uchilishche*, № 19, 1871, s. 302–303.)

Пелико, Силвио. 1874. *Тъмниците ми*. Превел от франчушки Д. Цанков. Издава Българското печатарско дружество „Промисление“. Цариград, В печатницата на Карапетров и друж. (Peliko, Silvio. 1874. *Tamnitsite mi*. Prevel ot franchushki D. Tsankov. Izdava Balgarskoto pechatarsko druzhestvo “Promishlenie”. Tsarigrad, V pechatnitsata na Karapetrov i druzh.)

Пелико, Силвио. 1884. Ижиния. В: Иван Вазов, Константин Величков (съст.) *Българска христоматия или Сборник от избрани образци по всичките родове съчинения, с приложение на кратки жизнеописания на най-знаменитите писатели*. Ч. II. Поезия. Половдив, Свищов, Солун, Книжарница на Д. В. Манчов, с. 410–416. (Peliko, Silvio. 1884. *Izhiniya*. V: Ivan Vazov, Konstantin Velichkov (sast.) *Balgarska hristomatiya ili Sbornik ot izbrani obraztsi po vsikhite rodove sashineniya, s prilozhenie na kratki zhizneopisaniya na nay-znamenitite spisatele*. Ch. II. Poeziya. Polovdiv, Svishtov, Solun, Knizharnitsa na D. V. Manchov, s. 410–416.)

Пелико, Силвио. 1911. *Франческа да Римини. Трагедия в пет действия, в стихове*. София, Книгоиздателство „Знание“. (Peliko, Silvio. 1911. *Francheska da Rimini*. Tragedia v pet deystvia, v stihove. Sofia, Knigoizdatelstvo “Znanie”.)

Прокачи, Джулиано. 2004. *История на италианците*. София, Кама. (Prokachi, Dzhuliano. 2004. *Istoria na italiantsite*. Sofia, Kama.)

Раковски, Георги С. 1966. *Архив на Г. С. Раковски*. Т. 3. Писма до Раковски 1861. София, БАН. (Rakovski, Georgi S. 1966. *Arhiv na G. S. Rakovski*. Т. 3. Pisma do Rakovski 1861. Sofia, BAN.)

Сестримски, Иван. 1979. Преводаческото дело на К. Величков. В: *Константин Величков. Избрани преводи*. София, Народна култура, с. 7–14. (Sestrimski, Ivan. 1979. Prevodacheskoto delo na K. Velichkov. V: *Konstantin Velichkov. Izbrani prevodi*. Sofia, Narodna kultura, s. 7–14.)

Силвио Пелико: Тъмниците ми – превел от франчушки Д. Цанков, 1874 Цариград издава Бълг. Печатарско Дружество „Промисление“ – *Напредък*, г. IX, бр. 23, 4.01.1875, с. 92. (Silvio Peliko: Tamnitsite mi – prevael ot franchushki D. Tsankov, 1874 Tsarigrad izdava Balg. Pechatarsko Druzhestvo “Promishlenie” – *Napredak*, g. IX, br. 23, 4.01.1875, s. 92.)

Силвио Пелико – Тъмниците ми. Превел от франчушки Д. Цанков. Издава Българското Печатарско Дружество „Промисление“. Цариград, Печатница Карапетров. – *Век*, г. I, бр. 50, 14.12.1874, с. 4. (Silvio Peliko – Tamnitsite mi. Prevel ot franchushki D. Tsankov. Izdava Balgarskoto Pechatarsko Druzhestvo “Promishlenie”. Tsarigrad, Pechatnitsa Karapetrov. – *Vek*, g. I, br. 50, 14.12.1874, s. 4.)

Силвио Пелико – Тъмниците ми. Превел от франчушки Д. Цанков. Издава БПД „Промисление“. Ц-град, Печатница Карапетров, 1874. – *Читалище*, г. V, кн. 1, 15.01.1875, с. 30–36. (Silvio Peliko – Tamnitsite mi. Prevel ot franchushki D. Tsankov. Izdava BPD “Promishlenie”. Ts-grad, Pechatnitsa Karapetrov, 1874. – *Chitalishte*, g. V, kn. 1, 15.01.1875, s. 30–36.)

Стефанов, Васил, Георги Саев. 1997. *История на българския театър*. Т. 2. София, АИ „Проф. Марин Дринов“. (Stefanov, Vasil, Georgi Saev. 1997. *Istoria na balgarskia teatar*. Т. 2. Sofia, AI “Prof. Marin Drinov”.)

Стойчева, Паулина. 1995. Топосът на затвора и българската мемоарна традиция. В: *Трудове на института по библиотечно дело*. София, ИБД, с. 177–185. (Stoycheva, Paulina. 1995. Toposat na zatvora i balgarskata memoarna traditsiya. V: *Trudove na instituta po bibliotechno delo*. Sofia, IBD, s. 177–185.)

Тайнство покаяние (изповед). В: Софийска духовна семинария. Достъпно на: <https://sofia-seminaria.org/%D1%85%D1%80%D0%B0%D0%BC/%D0%B8%D0%B7%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4/> [прегледан 18.11.2025]. (*Taynstvo pokayanie (izpoved)*. V: *Sofijska duhovna seminaria*. Dostapno na: <https://sofia-seminaria.org/%D1%85%D1%80%D0%B0%D0%BC/%D0%B8%D0%B7%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4/> [pregledan 18.11.2025].)

Тилева, Вирджиния. 1985. *Българско печатарско дружество „Промисление“ в Цариград 1870–1885*. София, Народна библиотека „Кирил и Методий“. (Tileva, Virzhiniya. 1985. *Balgarsko pechatarsko druzhestvo*

“Promishlenie” v Tsarigrad 1870–1885. Sofia, Narodna biblioteka “Kiril i Metodiy”).

Шопов, Атанас. 1881. *Десетдневно царуване. Из българското въстание в 1876 г. Дневници на един бунтовник*. София, Печатница „Български глас“. (Shopov, Atanas. 1881. *Desetdnevno tsaruvane. Iz balgarskoto vastanie v 1876 g. Dnevnitsi na edin buntovnik*. Sofia, Pechatnitsa “Balgarski glas”).

Curreli, Francesca. 2024. Da Fabbri a Pellico: Francesca da Rimini nella drammaturgia ottocentesca. – *Rhesis. International Journal of Linguistics, Philology and Literature*, Vol 15, No 2, pp. 40–55.

Dito, Oreste. 1905. *Massoneria, carboneria ed altre società segrete: nella storia del Risorgimento italiano*. Roux e Viarengo, Casa editrice nazionale.

Pellico, Silvio. 1873. *Dei doveri degli uomini*. Edizione accentata secondo le norme della buona pronuncia italiana dal prof. L. Enrico Franceschi. Milano, Casa editrice italiana di M. Guigoni.

Perrini, Matteo. 1970. Vita e personalità di Silvio Pellico (Introduzione). In: Silvio Pellico. *Le mie prigioni*. Brescia, La Scuola Editrice.

Romani, Roberto. 2018. *Sensibilities of the Risorgimento: Reason and Passions in Political Thought*. Leiden, Brill.

Salinari, Carlo. 1991. *Profilo Storico della Letteratura Italiana*. Giunti gruppo editoriale, Firenze.

СПРАВОЧНИ ИЗДАНИЯ

Cathopedia 2021. *Cathopedia, l'enciclopedia cattolica*. Available at: <https://it.cathopedia.org/>

Treccani 2026. *Treccani. Enciclopedia italiana online*. Available at: <https://www.treccani.it/>